

З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ НА ПОДІЛЛІ У 1921-1928 РР.

У сучасних умовах розбудови суверенної Української держави важливого значення набула проблема організації місцевої влади, яка б реально відображала і захищала інтереси населення. У зв'язку з цим актуальним є дослідження принципів устрою і діяльності місцевих рад на різних етапах, зокрема, на Поділлі у 1921-1928 рр., коли відбувалося становлення радянської системи органів влади.

Формуванню радянської ідентичності у роки НЕПу в Україні, у тому числі на Поділлі, присвячено чимало досліджень, але більшість з них некритично оцінювали даний історичний процес, особливо радянські видання [2], що стало на заваді до його об'єктивного осмислення. У працях 1980-х рр., наприклад Е. Бойка, розкрито загальні проблеми формування радянської системи органів влади в Україні, організація і діяльність міських і сільських рад [1]. На початку 1990-х рр. з'явилися роботи В. Даниленка, Г. Касьянова, С. Кульчицького, Ю. Шаповала [7; 8], що містили принципово нові об'єктивні оцінки проблем історії України 1921-1928 рр., які продовжують розвиватися і у наш час (Н. Кузьмінець, В. Нестеренко, О. Пиріг) [3; 4; 5; 6].

Поставлене нами завдання полягає у розкритті механізму формування місцевих органів радянської влади на Поділлі та висвітленні форм і методів їхньої роботи, які були направлені на формування радянської ідентичності у 1921-1928 рр.

Відповідно до Конституції УСРР 1919 р., органами радянської влади на місцях проголошувалися ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, а також обрані ними виконавчі комітети. Вищими органами влади на місцях оголошувалися губернські, повітові і волосні з'їзди рад [1, с. 54].

Насправді, оскільки відновлення радянської влади в Україні відбувалося за допомогою Червоної Армії і становище більшовиків було нестабільним, першими органами влади на місцях були революційні комітети, які створювалися політичними відділами військових частин та партійними комітетами. Становлення радянської системи органів влади почалося на Поділлі після виборів до рад влітку 1921 р. Проте опір місцевого населення політиці «воєнного комунізму» обумовив існування ревкомів в окремих повітах Подільської губернії аж до кінця 1921 р. [2, с. 112].

Формування складу ревкомів у губернії відбувалося під контролем партійних органів. Це здійснювалося через позбавлення виборчих прав окремих прошарків населення, нерівні норми представництва для робітників і селян. Окрім того, партійні комітети затверджували склад виборчих комісій, виборчі програми, розроблені виконкомом, контролювали висунення кандидатів до міських і сільських рад, що викликало незадоволення й опір виборців.

У своїй діяльності місцеві органи влади були повністю підконтрольні більшовицькому керівництву в центрі й на місцях. Всі відповідальні працівники радянських установ були підпорядковані парткомам через комфракції виконавчих комітетів і членство у бюро, інші працівники – через партосередки і сувору дисципліну.

Кризове становище у промисловості Поділля було зумовлене наслідками революції та громадянської війни, політикою «воєнного комунізму», яка мала відверто грабіжницький характер і призвела до колапсу у промисловості регіону. Підприємства були позбавлені керівництва і постачання, а у держави не було можливості налагодити їх роботу. Тому в кінці 1921 р. націоналізацію було припинено, а згодом почалася денационалізація дрібної та середньої промисловості. Місцеві ради брали участь у відновленні роботи транспорту, зокрема, ремонті вагонів і паровозів, забезпеченні залізниць будівельними матеріалами, ремонті залізничної колії і шосейних доріг. Чимала

робота місцевої влади здійснювалася не на користь регіону і його населення, а на користь центру.

У 1920-1921 рр. податкова діяльність центральної і місцевої влади ґрунтувалася на застосуванні методів «воєнного комунізму»: жорстока централізація і милітаризація продовольчої справи, конфіскація продукції у селян із заборонаю вільної торгівлі. Із запровадженням НЕПу стає можливим перехід від чисельних натуральних податків до єдиного грошового податку. Губернський виконком сільськогосподарський податок вважав в цілому для Поділля посильним. Незадоволення селян викликали додаткові місцеві збори. Для розвитку торгівлі у регіоні при губернському та окружних виконкомів створювалися комітети внутрішньої торгівлі, діяльність яких була спрямована на регулювання внутрішнього губернського ринку, розвиток державної і кооперативної торгівлі [8, с. 116]. Діяльність місцевих органів влади губернії у цій галузі була здебільшого позитивною. Однак перевага віддавалася кооперативним і державним формам торгівлі і чинилися перепони розвитку приватної торгівлі.

Основна увага радянських органів влади була спрямована на організацію контролю над розвитком початкової школи, середніх і вищих навчальних закладів освіти Подільської губернії. Тому 1920-ті рр. стали періодом важливих змін у розвитку освіти, незважаючи на те, що умови для цього були не завжди сприятливими (нестача матеріальних засобів, фінансів, літератури, кадрів та ін.), вдалося досягти певних зрушень в освітній діяльності (відкриття нових шкіл, закладів профосвіти, дитячих будинків тощо). Одним із найважливіших завдань у цей період була ліквідація неписьменності серед населення краю. У 1922-1923 рр. відбувається, з одного боку, збільшення чисельності ВНЗ, а з іншого – спостерігається інтенсивне насадження радянської ідеології.

При Наркоматі освіти та при місцевих освітніх органах створювалися спеціальні бюро (польбюро, євrbюро тощо), які відповідали за організацію і здійснення культурно-освітньої роботи серед національних меншин. У листопаді 1924 р. сформована Подільська губерньська комісія національних меншин, а також комісія в округах, у тому числі з роботи з польським (Проскурівський округ), єврейським населенням (Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський округи). Всі ці органи відповідали за розгортання культурно-освітньої роботи серед національних меншин [7, с. 168].

Але тривалий час складним було питання матеріального забезпечення освітніх закладів для нацменшин. Спочатку переважна більшість таких закладів існували на кошти батьків учнів. Часто між ними та адміністраціями шкіл укладались спеціальні угоди, за якими батьки зобов'язувались утримувати вчителів, забезпечувати поточний ремонт шкіл, купувати інвентар, підручники тощо. Значну допомогу надавали різні громадські організації. З кінця 1920-х рр. такі школи поступово переводились на фінансування з держбюджету (забезпечення по можливості підручниками, приміщеннями, одягом і т.і.).

Ще однією складовою діяльності місцевих органів влади Поділля було проведення політики українізації. Дослідження національного складу населення дозволило виявити переважаючу частку українців у населенні регіону. Крім того, тут проживали євреї, росіяни, поляки. Були зроблені кроки щодо українізації апарату держслужбовців та впровадження української мови в усі сфери життєдіяльності керівних органів губернії [5, с. 87]. Слід зазначити, що з перших своїх кроків українізація наштовхнулася на серйозні перешкоди, а саме, брак коштів, відсутність необхідних посібників, а то й пряме ігнорування української мови. Але, попри всю суперечливість і незавершеність процесу українізації, ми дійшли висновку про її важливість у національному та духовному відродженні подолян.

Культура на Поділлі у 1921-1928 рр. розвивалася складно і суперечливо, була повністю підпорядкована радянській владі, оскільки їй потрібні були не стільки «вогнища культури», скільки «центри агітації та пропаганди». Більшовики прагнули виховати не просто культурну й освічену людину, а таку, яка б відповідала їхнім вимогам з ідеологічної точки зору. Саме тому було розпочато «реорганізацію» мережі «Просвіт».

Протягом 1922-1923 рр. більшість «Просвіт» була насильно перетворена в сільські будинки і хати-читальні, чисельність яких постійно зростала [4, с. 213]. Одночасно проводилася перебудова їхньої роботи у напрямку більш широкого залучення населення до радянського будівництва на місцях. Позитивним було те, що більшість цих установ на селі проводила свою роботу українською мовою – у цьому був вплив політики українізації. У містах осередками культурно-освітньої роботи стали робітничі клуби, які створювалися переважно при підприємствах.

Велику роль у забезпеченні культурних потреб подолян відігравали бібліотеки. Аналіз розвитку бібліотечної справи дозволяє говорити лише про початок її становлення у 1920-1925 рр. Основними перешкодами в її розвитку була відсутність приміщень, кадрів, нестача книжкових фондів. Інколи у бібліотеках зовсім не було україномовних книжок.

Важливою подією було створення у Вінниці українського драмтеатру імені Івана Франка, діяли також місцеві театральні колективи і аматорські драматичні гуртки. У побут подолян починає входити радіо і кіно.

У цілому досягнення у галузі культурного забезпечення були позитивними. Проте значної шкоди розвитку національної культури і мистецтва завдали створені на початку 1920-х рр. органи цензури та ідеї «Пролеткульту», які всіляко підтримувалися місцевими органами радянської влади Подільської губернії.

Засновники радянської системи розуміли важливість проблем соціального забезпечення населення, але для їх вирішення на належному рівні бракувало відповідно підготовлених кваліфікованих кадрів, коштів, досвіду. Діяльність губернського і повітових відділів соціального забезпечення відбувалася за такими напрямками: виплата пенсій, допомога інвалідам, родинам, позбавленим годувальника, жертвам «контрреволюції», розподіл грошових і продуктових пайків між родинами червоноармійців, допомога біженцям, утримування будинків інвалідів тощо [3, с. 5]. Слід зазначити, що соціальна політика у 1921-1928 рр. носила яскраво виражений класовий характер. Корекцію у напрямки діяльності органів соцзабезпечення було внесено у зв'язку з голодом 1921-1923 рр. Головними завданнями була допомога голодуючим, біженцям. Активну роль у цьому відіграли кооперативні та добровільні громадські організації. Серед них слід назвати комісії допомоги дітям, голодуючим, хворим і пораненим червоноармійцям та інвалідам війни та ін.

Іншим аспектом соціальної політики місцевої влади було вирішення проблем безробіття. Місцеві органи приділили чималу увагу вирішенню цієї проблеми, оскільки вона, поряд із іншими економічними негараздами, була причиною посилення антирадянської агітації. У 1921-1922 рр. головною формою допомоги безробітним було соціальне страхування. Вже з кінця 1922 р. необхідно було знайти інші методи боротьби з безробіттям. Тому безробітних почали залучати до праці, зокрема, через систему громадських робіт. Безробітні отримували ряд пільг, які гарантувалися державою, але не завжди реалізовувалися через відсутність коштів: в оплаті комунальних послуг та отриманні медичної допомоги [7, с. 158]. Однак для жителів Поділля у більшості випадків це залишилося на папері.

Однією з причин збільшення кількості безпритульних дітей у Подільській губернії був голод 1921-1923 рр. Найбільш ефективною та результативною була діяльність добровільних товариств «Друзів дітей» та Червоного Хреста. Вони брали шефство над дитячими закладами, допомагали навчальною літературою, книгами, коштами від благодійних внесків. Місцеві органи влади виступали координаторами діяльності цих організацій [9, с. 73].

Становлення системи охорони здоров'я на Поділлі відбувалося повільними темпами. Не вистачало лікарень, амбулаторних пунктів, які перебували у скрутному становищі через недостатнє фінансування. Порівнюючи медичне обслуговування в містах і селах губернії, слід відзначити непропорційність розподілу коштів. Несправедливість щодо селян спостерігається досить яскраво.

Однією зі складних проблем були епідемії, які, на жаль, не обійшли Поділля: тиф, холера, віспа, туберкульоз [6, с. 112]. Зазначимо, що місцеві органи влади намагалися ефективно організувати роботу з боротьби із хворобами, хоча через низку суб'єктивних і об'єктивних причин вона була недостатньою.

Отже, можна зробити висновки, що у культурно-освітній роботі та у сфері медичного обслуговування не можна заперечувати прагнення місцевої влади подолати дитячу безпритульність, налагодити навчання усіх дітей шкільного віку, ліквідувати неписьменність серед дорослого населення, організувати професійну і вищу освіту робітників, вирішити питання освіти національних меншин регіону. Водночас освітня політика керівництва республіки та пильний нагляд партійних органів зумовили застосування в їх діяльності класового підходу, підпорядкування ідеологічним настановам партії. Місцеві органи влади не відображали інтереси основної маси населення губернії, а віддавали пріоритет підпорядкованості центру.

Література:

1. Бойко Е.Д. Борьба органов диктатуры пролетариата за укрепление социалистического строя на Украине [Текст] / Е.Д. Бойко. – К.: Наук. думка, 1987. – 246 с.
2. Калинин М.И. Вопросы советского строительства: Статьи и речи (1919-1946) [Текст] / М.И. Калинин. – М.: ОГИЗ Госполитиздат, 1958. – 388 с.
3. Кузьмінець Н. Більшовицька трансформація політичної системи у першій половині 20-х років ХХ ст. (На матеріалах українського Поділля) [Текст] / Н. Кузьмінець // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Вип. 13. – Ізмаїл, 2002. – С. 3-6.
4. Кузьмінець Н. Національно-культурне будівництво на Поділлі в 20-ті рр. ХХ ст. [Текст] / Н. Кузьмінець // Наукові записки Вінницького державного педуніверситету. Серія: Історія. Вип. XI. – Вінниця, 2006. – С.211-215.
5. Нестеренко В.А. Українізація на Поділлі в 20-30-ті роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості) [Текст] / В.А. Нестеренко – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. – 266 с.
6. Пиріг О.А. НЕП: більшовицька політика імпровізації [Текст] / О. А. Пиріг; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К.: Наука, 2001. – 274 с.
7. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки [Текст] / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
8. Шабуніна В.С. З історії діяльності ВУЦВК по поліпшенню роботи радянського державного апарату (березень 1921 р. – січень 1922 р.) [Текст] / В.С. Шабуніна // Український історичний журнал. – 1970. – №11. – С. 112-118.
9. Шаповал Ю.І. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні) [Текст] / Ю.І. Шаповал. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.

У статті розкрито механізм формування місцевих органів радянської влади на Поділлі та висвітлено форми і методи їхньої роботи, які були направлені на формування радянської ідентичності у 1921-1928 рр.

Ключові слова: Поділля, ревкоми, ради, радянська ідентичність, НЕП, українізація, більшовики.

В статье раскрыт механизм формирования местных органов советской власти на Подолье и показаны формы и методы их работы, которые были направлены на формирование советской идентичности в 1921-1928 гг.

Ключевые слова: Подолье, ревкомы, советы, советская идентичность, НЭП, украинизация, большевики.

This article explores the mechanism of formation of bodies of Soviet power on the Podilia and studied ways and methods of their work, which were directed to the formation of Soviet identity in the 1921-1928.

Keywords: Podilia, revolutionary committees, councils, Soviet identity, NEP, Bolsheviks.